

RAZPRAVE

SKUPNA ZEMLJIŠČA V SLOVENIJI

AVTORJA

dr. Franci Petek

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
franci.petek@zrc-sazu.si

dr. Mimi Urbanc

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mimi@zrc-sazu.si

UDK: 631.111(23.01):911.3(497.4)Velika planina)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Skupna zemljišča v Sloveniji

Članek prikazuje skupna zemljišča kot zgodovinski in družbeni pojav, predvsem pa kot pomemben del kmetijske pokrajine. Uvodnemu delu, kjer predstavljamo terminologijo in zgodovinski razvoj, sledi osrednji del s podatki o stanju po osamosvojitvi Slovenije in sprejetih denacionalizacijskih zakonih. Osredotočili smo se na tri vidike skupnih zemljišč: na agrarne skupnosti, vrnjena skupna zemljišča in aktivna kmetijska skupna zemljišča, ki jih predstavljamo na ravni naravnogeografskih enot. S tem smo dobili vpogled v prostorske značilnosti v povezavi z naravnimi razmerami. Kot konkreten primer aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč prikazujemo primer planine Velika planina, ki razkriva odnos pašnih upravičencev do planine in njihova pričakovanja glede prihodnjega razvoja.

KLJUČNE BESEDE

Slovenija, denacionalizacija, skupna zemljišča, raba tal, planinski pašniki, Velika planina

ABSTRACT

Common land in Slovenia

This article examines communally-owned land as a historical and social phenomenon, and especially as a significant part of the rural landscape. The introduction, which presents terminology and historical development, is followed by the main part of the article, with information on the situation following Slovenia's independence and the adoption of denationalization laws. It focuses on three aspects of common land: farming associations, denationalized common land, and agriculturally active common land. These are presented at the level of physical geographical units, providing insight into spatial characteristics connected with natural conditions. A concrete example of agriculturally active common land is the alpine pasture Velika Planina, which shows the relationship between grazing-rights holders to the pasture and their expectations regarding future development.

KEY WORDS

Slovenia, denationalization, common land, alpine pastures, pasture Velika planina

Uredništvo je prispevek prejelo 9. julija 2007.

1 Uvod

Skupna ali srenjska zemljišča so predvsem pašniki in gozdovi, pa tudi vode, poti in ostale površine s skupinskim lastništvom, kar pomeni, da jih imajo pravico uporabljati vsi člani skupnosti. Na ozemlju današnje Slovenije so večino skupnih zemljišč razdelili med kmete do konca 19. stoletja. Preostala so po 2. svetovni vojni postala del tako imenovanega splošnega ljudskega premoženja, po osamosvojitvi Slovenije pa so jih začeli vračati obnovljenim agrarnim, pašnim in vaškim skupnostim (Kladnik 1999, 268).

Celovita obravnava skupnih zemljišč je v slovenski znanosti novost, saj so slabo raziskana: ne poznamo njihovega natančnega obsega in razporeditve, še manj različnih naravnih in družbenih zakonitosti, ki vplivajo nanje. Nekoliko bolje je osvetljen le njihov razvoj. V spletnem iskalniku COBISS vpis gesla »skupna zemljišča« prinese 7 zadetkov, od katerih se z njimi dejansko ukvarjata le dve slovenski deli, pa še to predvsem s pravnega vidika. Tudi v tujini so študije o skupnih zemljiščih redke: iskalnik znanstvenih revij SCIRUS se na geslo *common land* odzove le s 8165 zadetki, na geslo *land use*, na primer, pa s skoraj 700.000. Vendar zahodnoevropske raziskave na različnih prostorskih ravneh kažejo, da imajo ohranjena skupna zemljišča vse večji pomen in vse trdnjejšo zaščito v javnosti (Fausold, Lilieholm 1996; medmrežje 1).

Skupna zemljišča so imela v preteklosti velik gospodarski pomen, povezan s preživetjem ne le posameznih družin, ampak celotnih vasi. V sodobnem času se gospodarski pomen umika na račun ekološkega, okoljevarstvenega, kulturnega in še kakšnega. V ospredje prihajajo ohranjanje in vzdrževanje ekološkega ravnovesja, biotske raznovrstnosti, odprte kmetijske pokrajine ter kulturne pokrajine in podeželja nasploh. Pomembna značilnost skupnih zemljišč, ki so tudi poseben tip kulturne pokrajine, je njihovo neprestano spreminjanje, saj so izraz dinamičnega sovplivanja naravnih in družbenih sestavin. Če vemo, da prevladujejo gozdovi in pašniki, je jasno, da je najočitnejši in tudi najbolj zaskrbljujoč proces zaraščanje, ki je ponekod doseglo zaskrbljujoče razsežnosti. V bližini vitalnih naselij so ta zemljišča ogrožena zaradi povpraševanja po zazidljivih površinah.

Članek je povzetek projekta, ki je poleg vsebinskih novosti prinesel svež pristop povezovanja in dopolnjevanja metodologij preučevanja s področja naravoslovja, družboslovja in humanistike. Temeljlil je na predpostavkah:

- da so skupna zemljišča v danih zgodovinskih okoliščinah v različni meri odvisna od naravnih in družbenih razmer in da na njih vplivajo različne naravne in družbene zakonitosti;
- da sta časovni in prostorski razvoj skupnih zemljišč oblikovala več tipov skupnih zemljišč;
- da je prihodnji razvoj skupnih zemljišč poleg naravnih in družbenih razmer pomembno odvisen tudi od vrednotenja oziroma mnenj različnih javnosti;
- da se pri vrednotenju skupnih zemljišč zmanjšuje njihov gospodarski pomen in večja njihova vloga v smislu varovanja kulturne pokrajine in ohranjanja podeželja.

2 Opredelitev izrazov skupna zemljišča in agrarna skupnost

Skupni svet naselij ali skupna zemljišča so skupna lastnina soseske, ki jo opredeljuje skupna uporaba skupnega sveta (Vilfan 1996, 237). Gre za po obliki in vsebini določeno posestno obliko, ki s svojimi koreninami sega še v dobo plemenske ureditve in se je prek fevdalizma ohranila do modernega kapitalizma, nekje celo do današnjega dne. Poleg občeslovenskega izraza gmajna, ki izhaja iz nemške besede *gemeinsam* 'skupno', obstaja še nekaj regionalnih različic. Istrski izraz komunela izvira iz latinskega pridevnika *communis* 'skupen, javen', kraški izraz jus pa iz latinskega *ius* in pomeni 'pravica, pravo' (Vilfan 1996, 253, 254).

Skupni svet je nastal obenem z nastankom vasi in s trajno razdelitvijo zemlje. Nekaj zemlje je ostalo nerazdeljene; to so bili planinski ali vaški pašniki za potrebe paše blizu vasi in gozdovi za skupno

uporabo ter tudi neobdelan svet. Lastniki fevdalci so zlasti pašne pravice na skupnem svetu prepuščali vaškim in drugim avtonomijam (Vilfan 1996, 240). Na rabo skupnega sveta in gospodarjenje z njim so vplivali tudi krajevni običaji in zato je bil mnogokrat predmet številnih sporov zaradi obsega drvarjenja, ograjevanja ter upravičenosti do rabe ob delitvi kmetij in pojavu kajzarjev ter pri razvoju fužinarstva zaradi pritegnitve k fužinam (Vilfan 1996).

Skupnost, ki je gmajno uporabljala, se je imenovala soseska in se je omejevala na določeno naselje ali del njega (Orožen 1957, 153). Poleg skupnega gospodarjenja na gmajnah (Žontar 2005, 271) je skupno urejala še pašne pravice in skrbela za vzdrževanje potov in napajališč ter za podobna javna vprašanja. Sestanek vseh gospodarjev soseske se je imenoval srenja in ta izraz nastopa kot sinonim za sosesko (Ravnik 1998, 158). Moderni izraz za gmajno bi bil vaški pašnik, za sosesko pa agrarna skupnost.

Skupni svet je od svojega nastanka dalje doživljal številne spremembe: gozd se je razdelil med kmete, na ostalem zemljišču so ali nastale nove kmetije ali so se obstoječe povečale. Tako se je od konca fevdalne dobe pomen izraza gmajna zožil zgolj na pašnike in pašništvo je kot najstarejša oblika živinoreje ustvarilo in ohranjalo razmerje med zasebno in skupno lastnino. Čeprav je večina skupnih zemljišč prej ali slej prešla v zasebne roke, so se nekatera ohranila vse do 20. stoletja, in sicer v dveh oblikah lastništva:

- lastninska pravica je bila v zemljiški knjigi vpisana na agrarno skupnost in njene člane z navedbo lastninskih deležev članov po imenih, hišnih številkah in podobno, kot solastnina članov agrarne skupnosti;
- lastninska pravica je bila v zemljiški knjigi vpisana na agrarno skupnost brez navedbe lastninskih deležev članov kot skupna lastnina članov agrarne skupnosti, podrobneje pa je urejena v pravilih agrarne skupnosti (Uradni list 1994).

Soseske so se ob preoblikovanju gmajn v solastnino večinoma preoblikovale v solastninske skupnosti in od 19. stoletja dalje v agrarne skupnosti, ki sta jih odpravila Zakon o agrarnih skupnostih iz leta 1947 (Uradni list 1947) in Zakon o razpolaganju s premoženjem bivših agrarnih skupnosti iz leta 1965 (Uradni list 1965). Zakonodaja o vračanju zaplenjene lastnine, sprejeta po osamosvojitvi Slovenije, omogoča ponovno vzpostavitev in organiziranje agrarnih skupnosti ter vračanje premoženja in pravic, ki so bile agrarnim skupnostim odvzete po zgoraj omenjenih zakonih iz let 1947 in 1965. S tem so dane možnosti, da se ta stoletja stara oblika lastništva in gospodarjenja z zemljo kot kulturna dediščina ohrani tudi v prihodnje.

3 Razporeditev agrarnih skupnosti v Sloveniji in obseg vrnjenih zemljišč

Dodič (2007) na podlagi Poročevalca državnega zbora iz leta 1993 ocenjuje, da je bilo pred Zakonom o agrarnih skupnostih iz leta 1947 (Uradni list 1947) v Sloveniji približno 1000 agrarnih skupnosti. Po nekaterih ocenah, ki temeljijo na ustnem izročilu, jih je bilo celo 1500 ali 2000. Sami smo ugotavljali aktualno število agrarnih skupnosti na podlagi Registra agrarnih skupnosti (2007), in sicer na vsaki upravni enoti posebej. Po zbranih podatkih je v Sloveniji 665 registriranih agrarnih skupnosti; Dodič (2007) jih navaja 660. Kar 70 % vseh je bilo registriranih med letoma 1995 in 1997; leta 1994 le 14, po letu 1997 pa še 121 (Dodič 2007). V slabih petdesetih letih se je število agrarnih skupnosti zmanjšalo vsaj za tretjino. To pomeni, da je marsikje nekdanja skupna lastnina ostala v državni ali občinski lasti, saj agrarne skupnosti, ki se niso ponovno registrirale, niso mogle zahtevati svojega nekdanjega premoženja. V 13 upravnih enotah agrarnih skupnosti ni bilo že pred letom 1948. Po letu 1993 se agrarne skupnosti niso registrirale v 17 upravnih enotah, in sicer: v Celju (prej 3), Domžalah, Dravogradu (1), Hrastniku (2), Izoli, Laškem, Litiji, Pesnici, Piranu, Ravnah na Koroškem, Rušah, Šentjurju pri Celju (1), Slovenj Gradcu, Slovenski Bistrici (1), Trbovljah in Zagorju ob Savi. Upravne enote brez agrarnih skupnosti so bile in so še prostorsko zgoščene v izrazitih jedrih, vezanih na Posavsko hribovje, Pohorje in Koroško, ter v dveh izoliranih območjih na severu Slovenskih goric (Pesnica) in ob slovenski morski obali (Piran, Izola).

Preglednica 1: Število registriranih agrarnih skupnosti v Sloveniji pred letom 1948 in po letu 1993.

upravne enote	število pred letom 1948	število po letu 1993 (Dodič 2007)	število po letu 1993 (Register 2007)	razlika med letoma 1948 in 1993
Ajdovščina	12	6	6	-6
Brežice	45	11	11	-34
Celje	3	0	0	-3
Cerknica	18	31	27	13
Črnomelj	6	29	29	23
Domžale	0	0	0	0
Dravograd	1	0	0	-1
Gornja Radgona	4	2	2	-2
Grosuplje	6	19	19	13
Hrastnik	2	0	0	-2
Idrija	17	1	3	-16
Ilirska Bistrica	44	17	18	-27
Izola	?	0	0	?
Jesenice	14	23	27	9
Kamnik	8	9	9	1
Kočevje	27	50	51	23
Koper	14	13	15	-1
Kranj	23	16	16	-7
Krško	8	12	12	4
Laško	0	0	0	0
Lenart	3	2	2	-1
Lendava	22	27	28	5
Litija	0	0	0	0
Ljubljana	6	5	5	-1
Ljutomer	4	11	13	7
Logatec	?	1	1	?
Maribor	?	5	5	?
Metlika	12	16	15	4
Mozirje	68	29	29	-39
Murska Sobota	1	4	4	3
Nova Gorica	?	7	7	?
Novo Mesto	70	31	31	-39
Ormož	5	7	7	2
Pesnica	0	0	0	0
Piran	0	0	0	0
Postojna	34	33	32	-1
Ptuj	114	21	21	-93
Radlje ob Dravi	0	1	1	1
Radovljica	28	35	36	7
Ravne na Koroškem	0	0	0	0
Ribnica	19	6	6	-13
Ruše	0	0	0	0
Šentjur pri Celju	1	0	0	-1
Sevnica	2	1	1	-1

upravne enote	število pred letom 1948	število po letu 1993 (Dodič 2007)	število po letu 1993 (Register 2007)	razlika med letoma 1948 in 1993
Sežana	100	63	63	-37
Škofja Loka	4	17	18	13
Slovenj Gradec	0	0	0	0
Slovenska Bistrica	1	0	0	-1
Slovenske Konjice	5	1	1	-4
Šmarje pri Jelšah	10	1	1	-9
Tolmin	23	60	57	37
Trbovlje	0	0	0	0
Trebnje	96	11	11	-85
Tržič	16	14	14	-2
Velenje	0	1	1	1
Vrhnika	5	2	1	-3
Zagorje ob Savi	0	0	0	0
Žalec	49	9	9	-40
Skupaj	1000 (ocena)	660	665	-340

Še boljši vpogled v prostorsko razporeditev ponovno vzpostavljenih agrarnih skupnosti da pregled po slovenskih pokrajinah, pri čemer smo se oprli na pokrajine in tipe pokrajine v Nacionalnem atlasu Slovenije (Perko 2001, 80 in 81). Izdelali smo zemljevid agrarnih skupnosti, ki so se med letoma 1993 in 2007 ponovno registrirale, in sicer tako, da smo prikazali njihove sedeže s centriidi naselij. Glede na pokrajine se jasno vidi njihova pojavnost. Glede na tip pokrajine so na prvem mestu dinarska podolja in ravniki, kjer jih je skupaj 113, sledijo alpska gorovja s 111, dinarske planote s 107, panonske ravnine z 88, sredozemske planote s 57, alpske ravnine z 48, sredozemska gričevja s 40, alpska hribovja z 31 in panonska gričevja le z 22 registriranimi agrarnimi skupnostmi. Med vsemi pokrajinami jih je največ, 61, v Julijskih Alpah, nobene pa v Goriških brdih, nekaterih panonskih gričevjih ter v Velenjskem in Konjiškem hribovju. V alpskih hribovjih je gostota registriranih agrarnih skupnosti najmanjša, saj je regija po površini največja, število registriranih agrarnih skupnosti pa je absolutno manjše le še v panonskih gričevjih. Največja gostota registriranih agrarnih skupnosti na kvadratni kilometer je na sredozemskih planotah.

Preglednica 2: Število registriranih agrarnih skupnosti (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007) ter njihova gostota na km² po tipih pokrajine.

	število	površina (km ²)	gostota (število na km ²)
alpska gorovja	111	3.062	0,0363
alpska hribovja	31	4.660	0,0067
alpske ravnine	48	819	0,0586
dinarska podolja in ravniki	113	1.897	0,0596
dinarske planote	107	3.809	0,0281
panonska gričevja	22	2.994	0,0073
panonske ravnine	88	1.297	0,0679
sredozemska gričevja	40	1.061	0,0377
sredozemske planote	57	673	0,0847
Slovenija	617	20.273	0,0304

Zakonski podlagi za vračanje premoženja registriranim agrarnim skupnostim sta bili vsaj dve:

- Zakon o denacionalizaciji (Uradni list 1991) in
- Zakonu o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti ter vrnitvi njihovega premoženja in pravic (Uradni list 1994).

Po prvem zakonu se je premoženje vračalo posameznim upravičencem oziroma njihovim dedičem, po drugem pa agrarnim skupnostim, deleži pa so bili pozneje določeni po pravilih posamezne agrarne skupnosti. Po pogovorih z referenti na upravnih enotah in predstavniki nekaterih pašnih skupnosti je bil slednji način vračanja preprostejši in hitrejši ter za imetnike pašnih pravic, ki se s kmetijstvom še ukvarjajo, pravičnejši. Po prvem zakonu je nujno speljati vse dedne postopke, za prihodnost skupnih zemljišč pa je pomembno zlasti to, da pašne pravice lahko preidejo v nekmečke roke. V vsakem primeru je ugotavljanje prvotnega stanja zapleteno delo in zato tudi vračanje v današnje stanje. O tem smo se prepričali tudi pri pregledovanju odločb, dopolnil k njim in sklepov o načinu vrnitve premoženja agrarnim skupnostim.

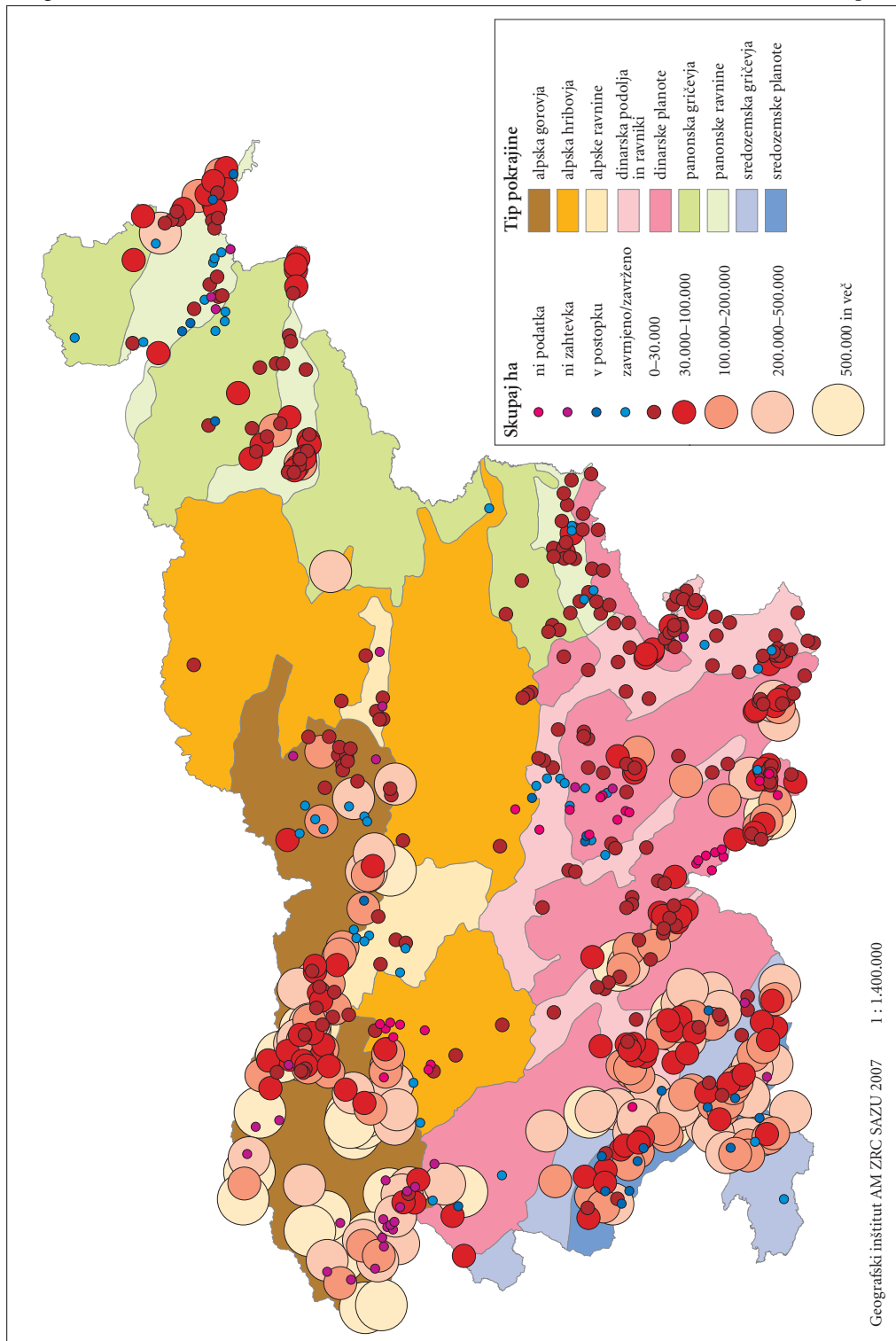
Tudi podatke o površinah in rabi vrnjenih zemljišč smo dobili s pregledovanjem odločb o vrnjenih zemljiščih (Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007), kar je bilo zamudno delo. Na nekaterih upravnih enotah smo podatke o površinah vrnjenih zemljišč dobili že delno ali popolnoma urejene z navedenimi površinami za posamezno rabo. Na nekaterih smo zaradi velikega števila podatkov dobili le informacije o temeljnih zemljiških kategorijah (gozd, kmetijska zemljišča, stavbna zemljišča). Za večino agrarnih skupnosti po upravnih enotah smo podatke o vrnjenih zemljiščih sami seštevali iz odločb in sklepov o vrnjenih zemljiščih. Ugotovili smo, da je bilo zemljišče vrnjeno 71 % vseh registriranih agrarnih skupnosti v naši podatkovni zbirki. Pri 70 ali 11 % vseh upoštevanih agrarnih skupnosti je vračilo v postopku zaradi reševanja na ravni upravnih enot ali zaradi predaje primera sodišču oziroma drugi upravni enoti. Nekatera med njimi so zemljišča že dobila. V 9 % je bilo vračilo v celoti zavrženo ali primer zavržen. 5 % agrarnih skupnosti ni vložilo zahtevka za vrnitev. Lahko so imele zemljišče v lasti ali uporabi že tudi pred *Zakonom o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti* (primeri na Tolminskem). Za 26 ali 4 % agrarnih skupnosti pa ni bilo moč ugotoviti, kako je z vračanjem premoženja, zato smo status opredeli z »ni podatka«.

Preglednica 3: Pregled statusa vrnjenih zemljišč upoštevanih registriranih agrarnih skupnosti v Sloveniji.

status	število	delež (%)
rešeno	436	71
ni podatka	26	4
ni zahtevka	32	5
v postopku	70	11
zavrženo/zavrženo	53	9
skupaj	617	100

Agrarne skupnosti se po slovenskih pokrajinah močno razlikujejo glede na površino vrnjenih zemljišč. Zemljevid njihovih centroidov, ki so prikazani glede na skupno površino vrnjenih zemljišč z različno velikimi krogi, v grobem prikazuje, da so na zahodu Slovenije po površini večje kot na vzhodu. Tudi pregled po slovenskih pokrajinah to potrjuje. Od 26 agrarnih skupnosti z manj kot enim hektarjem vrnjenih zemljišč jih je 18 na vzhodu Slovenije (Dravska, Murska in Krška ravan, Slovenke gorice, Bela

Slika 1: Pregled centroidov sedežev registriranih agrarnih skupnosti leta 2007 ter razredi skupne površine vseh vrnjenih zemljišč (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007; Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007). ►

krajina, Dolenjsko podolje, Velikolaščanska pokrajina, Suha krajina in Dobrepolje, Gorjanci). Vseh deset agrarnih skupnosti z več kot 1000 hektarjev zemljišč pa je Julijskih Alpah in Zahodnih Karavankah oziroma ena na Savski ravni, vendar pa so njena zemljišča Kamniško-Savinjskih Alpah. Do leta 2007 je bilo agrarnim skupnostim vrnjenih 71.790 ha vseh zemljišč, to je približno 3,5 % celotne Slovenije. Vendar, kot smo že omenili, to niso vsa zemljišča v lasti agrarnih skupnosti. V alpskih gorovjih je delež skupnih zemljišč 10 % celotne površine, na sredozemskih planotah pa kar 13 %. Na alpskih ravninah jih je sicer 11 %, vendar dejansko ležijo v alpskih gorovjih. Alpska hribovja in panonska gričevja imajo skupnih zemljišč le za nekaj desetink % celotnega ozemlja.

Preglednica 4: Površine vseh vrnjenih zemljišč agrarnih skupnosti do leta 2007 po tipih pokrajine.

	skupno število agrarnih skupnosti	število agrarnih skupnosti z vrnjenimi zemljišči	površina vseh vrnjenih zemljišč (ha)	površina vrnjenih zemljišč na agrarno skupnost (ha)	delež vseh vrnjenih zemljišč od površine tipa pokrajine (%)
alpska gorovja	111	80	31.493	394	10,3
alpska hribovja	31	18	1.107	62	0,2
alpske ravnine	48	41	9.340	228	11,4
dinarska podolja in ravniki	113	102	6.732	66	3,5
dinarske planote	107	78	6.071	78	1,6
panonska gričevja	22	16	754	47	0,3
panonske ravnine	88	71	2.168	31	1,7
sredozemska gričevja	40	36	5.317	148	5,0
sredozemske planote	57	45	8.808	196	13,1
Slovenija	617	487	71.790	147	3,5

Preglednica 5: Število registriranih agrarnih skupnosti (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007) in površina vrnjenih zemljišč glede na osnovno rabo tal (Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007) po pokrajinah.

pokrajina	število registriranih agrarnih skupnosti do leta 2007	površina vseh vrnjenih zemljišč (ha)	površina vrnjenih kmetijskih zemljišč (ha)	površina vrnjenih gozdnih zemljišč (ha)	delež vseh vrnjenih zemljišč od površine pokrajine (%)
Julijske Alpe	61	25.259,0	15.996,5	9.218,2	16,4
Kamniško-Savinjske Alpe	35	1.799,9	882,4	903,7	2,0
Vzhodne Karavanke	1	77,1	0,0	77,1	0,3
Zahodne Karavanke	14	4.357,1	2.272,5	2.084,5	13,2
Cerkljansko, Škofjeloško, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje	21	1.055,7	475,3	580,0	1,1
Ložniško in Hudinjsko gričevje	2	3,4	0,6	2,8	0,0
Posavsko hribovje	7	34,9	20,7	14,1	0,0
Strojna, Kozjak in Pohorje	1	13,5	8,9	4,6	0,0

pokrajina	število registriranih agrarnih skupnosti do leta 2007	površina vseh vrnjenih zemljišč (ha)	površina vrnjenih kmetijskih zemljišč (ha)	površina vrnjenih gozdnih zemljišč (ha)	delež vseh vrnjenih zemljišč od površine pokrajine (%)
Velenjsko in Konjiško hribovje	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Savinjska ravan	6	5,6	3,9	1,7	0,0
Savska ravan	42	9.334,4	5.290,4	4.042,2	13,8
Bela krajina	38	505,5	467,0	37,5	1,3
Dolenjsko podolje	11	19,3	13,5	5,8	0,1
Ljubljansko barje	1	9,3	8,2	1,1	0,1
Notranjsko podolje	22	1.925,5	725,7	1.199,2	7,1
Novomeška pokrajina	8	141,6	26,3	115,3	0,5
Pivško podolje in Vremščica	27	3.976,3	1.942,2	2.034,1	13,4
Ribniško-Kočevsko podolje	4	153,6	12,3	141,4	1,4
Velikolaščanska pokrajina	2	0,9	0,9	0,0	0,0
Bloke	3	10,5	9,7	0,8	0,1
Gorjanci	7	198,2	35,8	162,3	0,9
Idrijsko hribovje	1	0,0	0,0	0,0	0,0
Javorniki in Snežnik	1	337,7	337,7	0,0	0,7
Kambreško in Banjšice	5	1.071,2	231,4	839,6	3,9
Krimsko hribovje in Menešija	1	30,3	1,4	28,8	0,1
Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora	17	1.353,4	920,9	432,3	2,3
Raduljsko hribovje	2	16,8	0,0	16,8	0,1
Suha krajina in Dobropolje	26	230,5	38,5	192,0	0,5
Trnovski gozd, Nanos in Hrušica	4	620,9	310,4	308,3	1,2
Velika gora, Stojna in Goteniška gora	40	2.200,9	1.514,2	686,6	4,0
Boč in Macelj	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Dravinjske gorice	1	338,2	0,0	338,2	1,2
Goričko	3	86,1	16,8	69,3	0,2
Haloze	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje	5	51,0	14,5	36,5	0,1
Lendavske gorice	3	219,2	75,2	144,0	12,7
Slovenske gorice	9	59,3	56,7	2,7	0,1
Srednje sotelsko gričevje	1	0,0	0,0	0,0	0,0
Vogljajnsko in Zgornjesotelsko gričevje	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Dravska ravan	29	1.098,1	802,6	295,2	2,6
Krška ravan	24	262,8	246,0	14,6	1,0
Murska ravan	35	807,4	322,3	485,1	1,3
Brkini in dolina Reke	24	2.032,5	1.080,1	950,7	6,0
Goriška brda	0	0,0	0,0	0,0	0,0
Koprska brda	10	1.567,7	1.295,1	271,4	4,8
Vipavska dolina	6	1.716,5	1.038,4	677,4	5,5
Kras	34	4.976,8	3.361,6	1.597,2	11,6
Podgorski Kras, Čičarija in Podgrajsko podolje	23	3.830,8	2.844,0	979,3	15,7

Slika 2: Pregled razredov površine vrnjenih kmetijskih zemljišč po sedežih agrarnih skupnosti (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007; Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007). ► str. 51

Slika 3: Pregled razredov površine vrnjenih gozdnih zemljišč po sedežih agrarnih skupnosti (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007; Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007). ► str. 52

Slika 4: Pregled razredov površine vrnjenih njivskih zemljišč po sedežih agrarnih skupnosti (Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007; Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007). ► str. 53

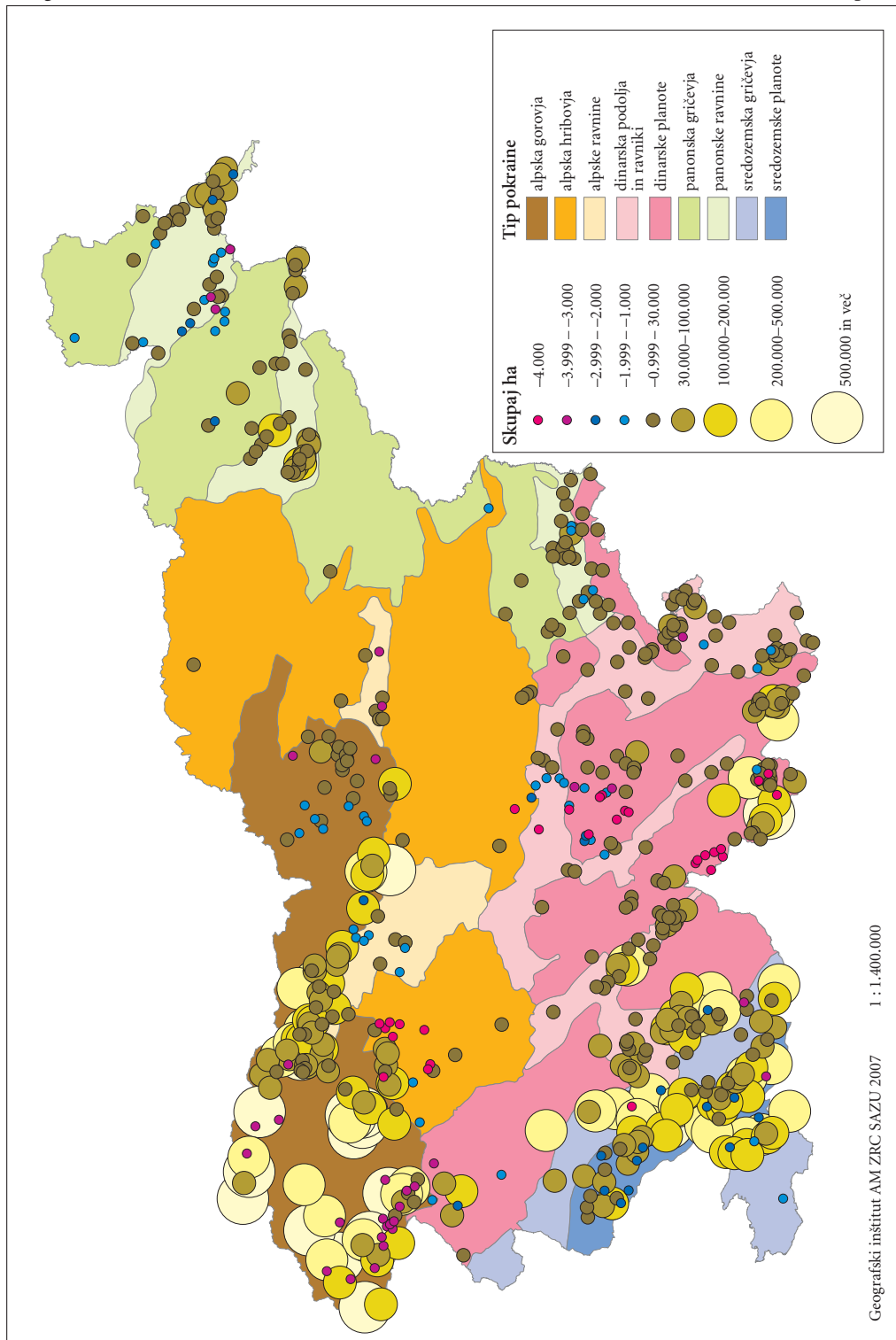
Med vrnjenimi zemljišči s 60 % prevladujejo kmetijska zemljišča, preostala so gozdna. Vendar je treba ponovno poudariti, da gre za rabo, opredeljeno v katastru, ki ne odseva dejanskega stanja v naravi. Zemljiški kataster zaostaja za stanjem v naravi, zato lahko z gotovostjo trdimo, da je delež gozda v resnici večji. Tako razmerje jasno kaže, da so ob podržavljanju med skupnimi zemljišči prevladovala kmetijska zemljišča oziroma pašniki. Analiza podatkov o agrarnih skupnostih, ki so imela kmetijsko rabo podrobno razdeljeno, kaže, da pašniki obsegajo kar 65 % vseh vrnjenih kmetijskih zemljišč. Nadaljnjih 28 % kmetijskih zemljišč obsegajo nerodovitna zemljišča, torej zemljišča nad zgornjo gozdno mejo. Zanimivo je, da je v panonskih gričevjih, kjer je najmanj agrarnih skupnosti in tudi vrnjenih zemljišč, skoraj 80 % vseh vrnjenih zemljišč gozdnih. Gozdovi tvorijo prevladujoči delež še v alpskih hribovjih ter v dinarskih podoljih in ravninah. Zemljevid pojavnosti njiv med vrnjenimi kmetijskimi zemljišči kaže razpršeno pojavnost, vendar pomembno površino predstavljajo predvsem na panonskih ravninah.

4 Aktivna kmetijska skupna zemljišča

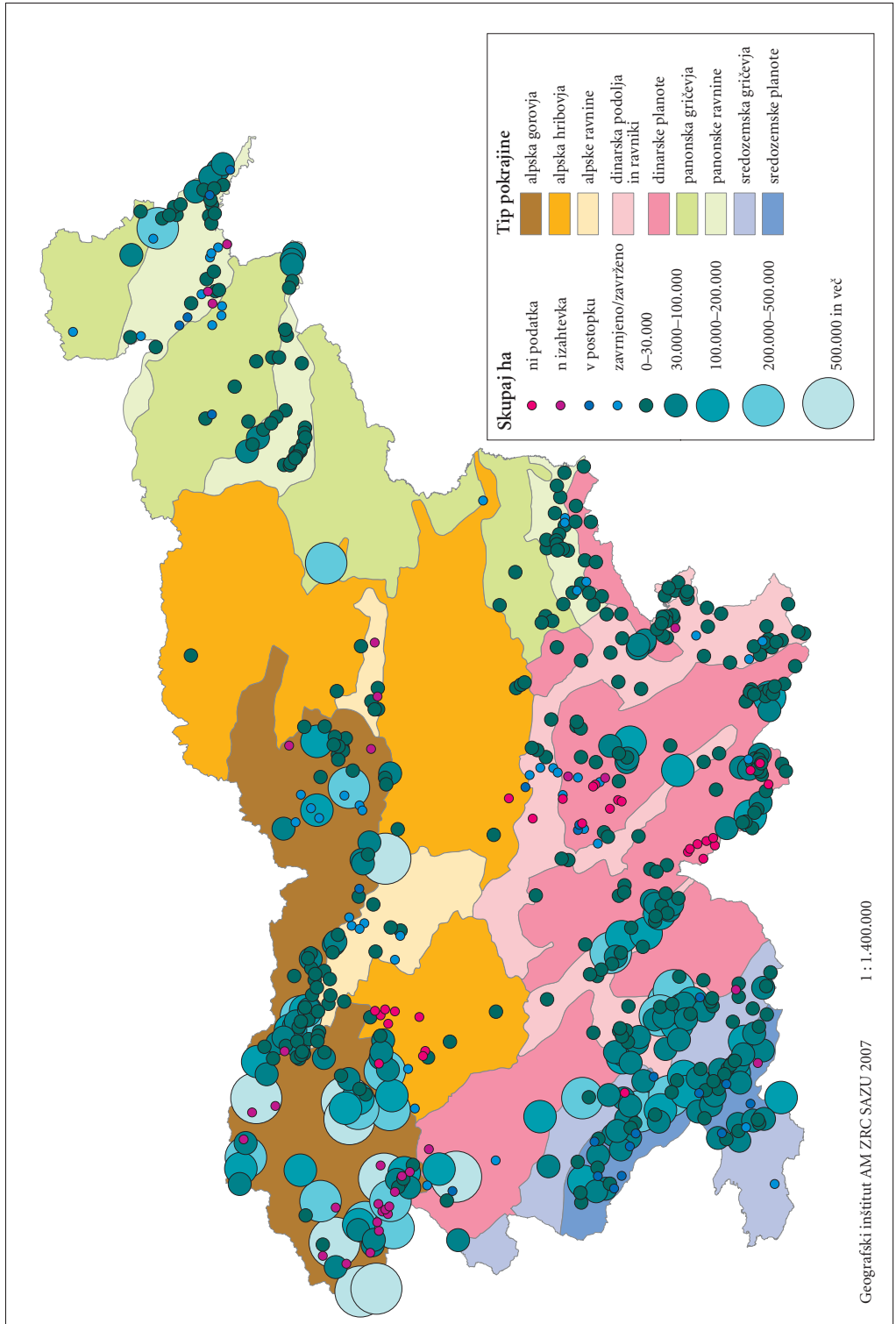
Značilnosti skupnih zemljišč lahko še bolj natančno preučujemo, če vzamemo poligone dejanskih skupnih zemljišč v naravi. Na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije (Ministrstvo ... 2007) smo pridobili poligone skupnih pašnikov in planin iz podatkovne baze GERK-ov (grafične enote rabe kmetijskih zemljišč), ki so podlaga za pridobivanje neposrednih plačil v kmetijstvu. Zato lahko taka skupna zemljišča opredelimo kot aktivna kmetijska skupna zemljišča, saj se pojavljajo le tam, kjer je interes za gospodarsko rabo teh zemljišč. Pomanjkljivost je, da pri planinah ne moremo ločiti skupnih in zasebnih planin. Slednje se pojavljajo predvsem v vzhodnem delu slovenskega alpskega sveta v območju prevladujočega tipa poselitve samotnih kmetij (Petek 2005, 216), vendar ne predstavljajo velikega deleža zajetih planin.

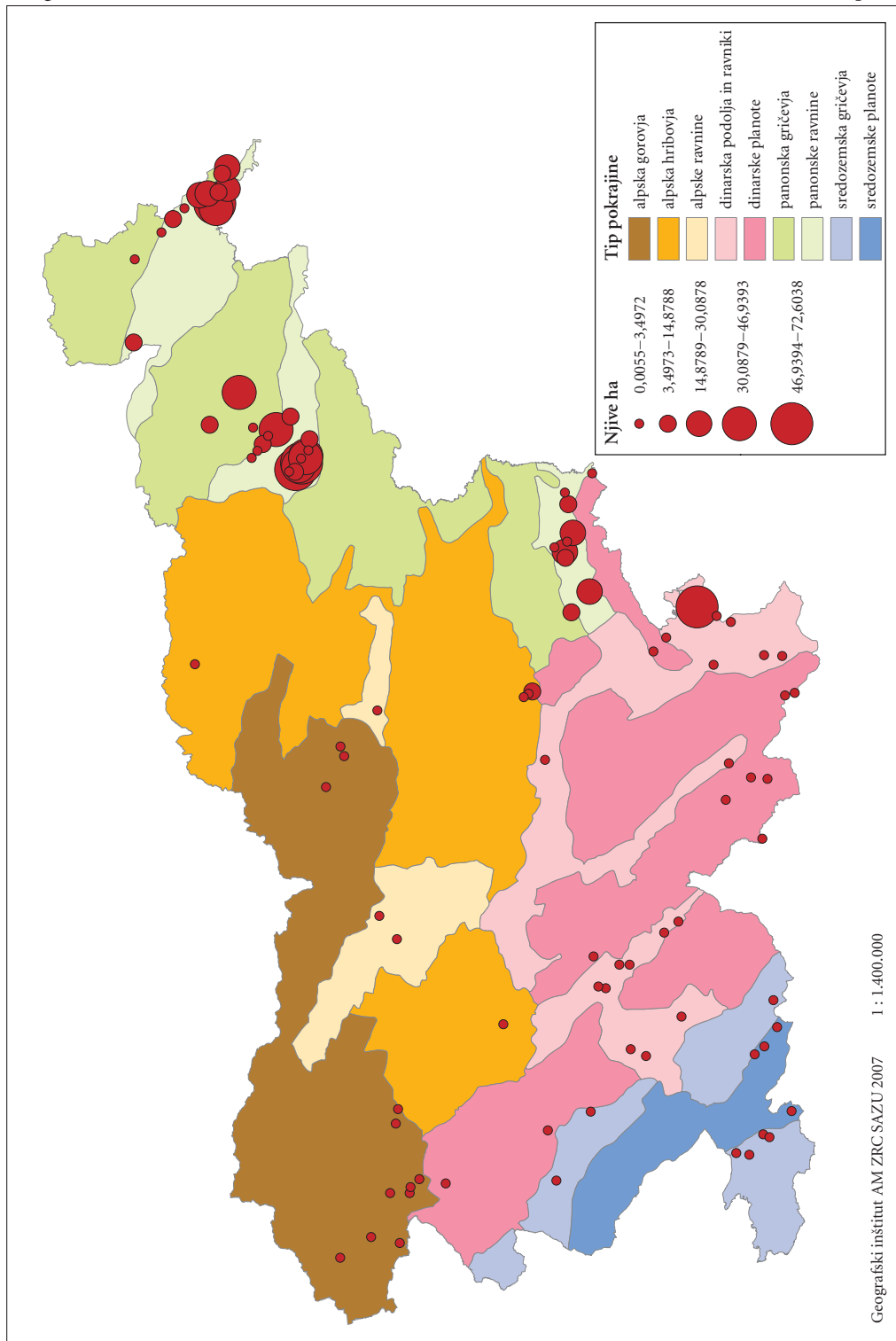
Zemljevid poligonov skupnih pašnikov in planin kaže, da so aktivna kmetijska skupna zemljišča zgoščena v alpskih gorovjih. Zunaj jih je le 11,5 %. Če smo pri pregledu vrnjenih skupnih zemljišč agrarnih skupnosti ugotovili, da je v alpskih gorovjih in na sredozemskih planotah več kot desetina površine namenjena skupnim zemljiščem, je aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč relativno veliko v alpski gorovjih (3 %), medtem ko se na sredozemskih planotah ne pojavljajo. Ta ugotovitev je povsem skladna s trendom zaraščanja oziroma opuščanja kmetijskih zemljišč po različnih pokrajinah v Sloveniji, ki kaže, da se jugozahodna Slovenija najbolj intenzivno zarašča. Pregled rabe aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč pokaže, da prevladujejo gorski pašniki, ki jih je v povprečju kar 75 %. Sledijo jim trajni travniki, torej travniki v nižjih nadmorskih višinah z 21 %. Pojavljajo se tudi njive, vendar obsegajo le pol odstotka vseh. Skladno z naravnimi razmerami na Krški ravni na primer njive obsegajo kar 100 % vseh skupnih zemljišč iz podatkovne baze GERK-ov.

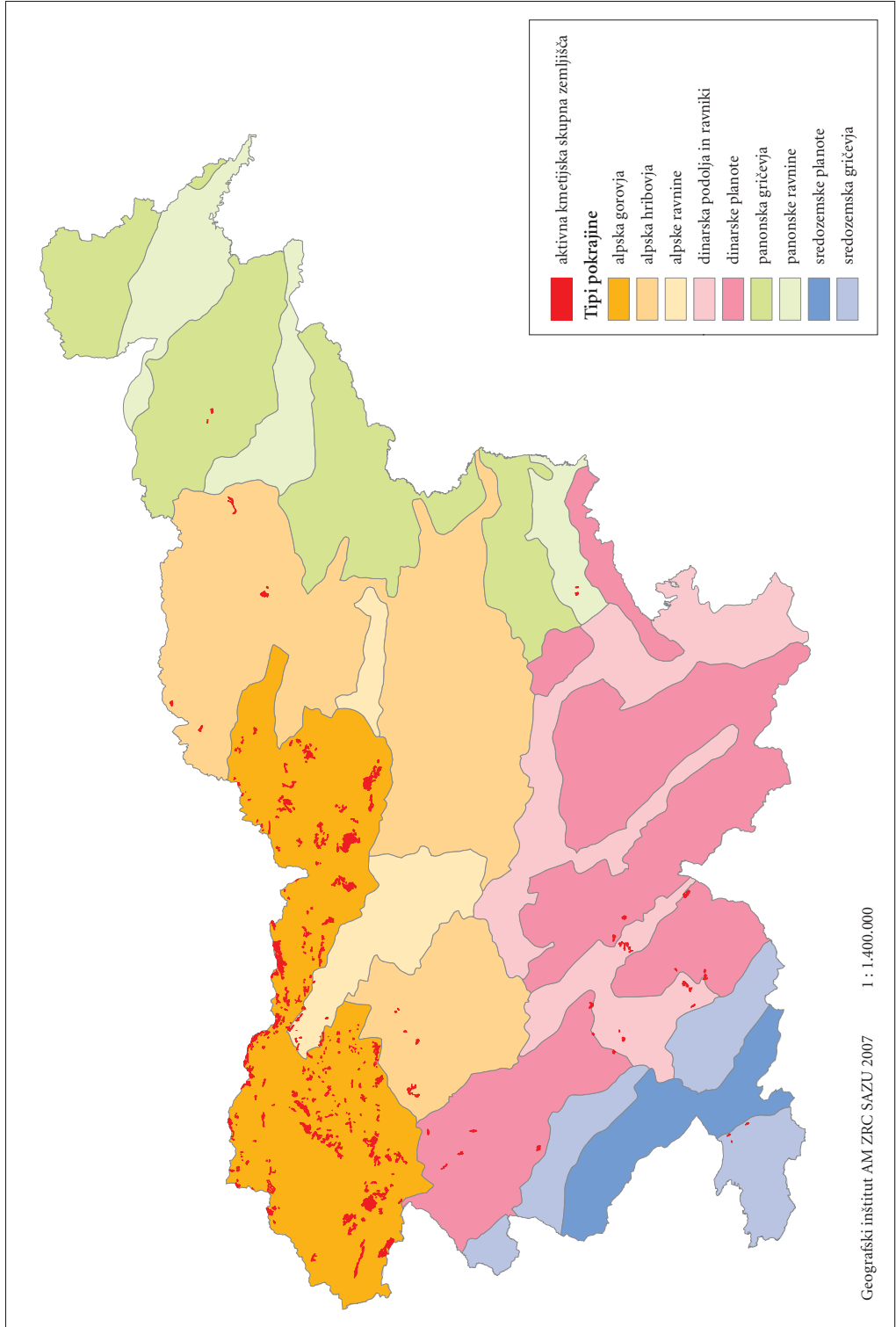
Slika 5: Zemljevid poligonov skupnih pašnikov in planin – obseg aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč v Sloveniji leta 2006. ► str. 54

Geografski inštitut AM ZRC SAZU 2007 1 : 1.400.000

Preglednica 6: Površine aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč glede na kategorije dejanske rabe tal za leto 2006 (Ministrstvo ... 2007) po pokrajinah.

pokrajina	površina (ha)	delež po pokrajinah (%)	delež njiv (%)	delež sadovnjakov (%)	delež trajnih travnikov (%)	delež gorskih pašnikov (%)	delež zemljišč v zaraščanju (%)	delež drevja in grmičevja (%)	delež skupaj (%)
Julijske Alpe	4.519,3	41,4	0,0	0,0	18,5	79,7	0,3	1,5	100,0
Kamniško-Savinjske Alpe	2.724,0	24,9	0,0	0,0	6,9	89,8	2,8	0,5	100,0
Vzhodne Karavanke	198,5	1,8	0,0	0,0	61,7	34,7	1,7	2,0	100,0
Zahodne Karavanke	223,3	20,4	0,0	0,0	21,4	71,1	4,5	3,0	100,0
Cerkljansko, Škofjeloško, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje	188,5	1,7	0,0	0,7	0,0	99,3	0,0	0,0	100,0
Strojna, Kozjak in Pohorje	176,6	1,6	0,0	0,3	61,0	34,6	2,5	1,7	100,0
Savska ravan	120,3	1,1	0,0	3,8	58,0	38,2	0,0	0,0	100,0
Notranjsko podolje	116,3	1,1	0,0	0,0	19,0	0,0	81,0	0,0	100,0
Pivško podolje in Vremščica	158,6	1,5	0,0	0,0	93,3	0,0	6,7	0,0	100,0
Bloke	68,2	0,6	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Idrijsko hribovje	48,5	0,4	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0	100,0
Javorniki in Snežnik	135,5	1,2	0,0	0,0	72,0	27,6	0,0	0,4	100,0
Kambreško in Banjščice	37,9	0,3	0,0	0,0	98,7	0,0	0,5	0,8	100,0
Trnovski gozd, Nanos in Hrušica	96,5	0,9	0,0	0,0	58,9	37,1	0,4	3,6	100,0
Slovenske gorice	45,6	0,4	19,8	0,0	80,2	0,0	0,0	0,0	100,0
Krška ravan	38,0	0,3	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Koprska brda	25,2	0,2	1,7	0,0	98,3	0,0	0,0	0,0	100,0
skupaj	10.928,1	100,0	0,4	0,1	21,0	74,3	2,8	1,5	100,0

5 Primer Velike planine

Velika planina je obsežna in razgibana kraška planota na južni strani Kamniško-Savinjskih Alp. V višinskem pasu od 1300 m do 1600 m je nastalo eno najstarejših pašnih območij slovenskega alpskega sveta, ki je že stoletja vpeto v tradicionalno obliko planinskega pašništva (Lovrenčak s sodelavci 2000). Velika planina, ki se prvič omenja leta 1539, je bila najprej konjska, nato mešana in šele pozneje goveja planina. Na začetku 20. stoletja so zaradi nesoglasij enotno planino razdelili na Veliko, Malo in Gojsko planino. Vse tri planine so takrat tudi ogradili in se dogovorili za število živine in količine lesa za vsakega upravičenca. Je največja slovenska planina in tudi med najbolj organiziranimi: združuje 167 pašnih upravičencev iz 33 naselij in zaselkov, raztresenih po njenih južnih obronkih in v dolinah južno od planote (Valenčič 1982; Cevc 1987; Cevc, medmrežje).

Tradicije planšarstva in batarstva ni prekinila niti nacionalizacija po 2. svetovni vojni, ki je sicer globoko zarezala v lastninske odnose. Po osamosvojitvi Slovenije so se ponovno oblikovale agrarne skupnosti in sprožile postopek denacionalizacije. Na planini Velika planina so do vrnitve v naravi upravičeni le kmetje, to je lastniki kmetij, ki imajo delež na planini, ostalim dedičem pa pripada le nujni delež v denarju. Kljub jasnosti zakona in pravnomočnosti sodnih odlokov postopek zaradi nasprotovanja Občine Kamnik ni izpeljan do konca. Na Mali in Gojski planini, ki zaradi zgodnje organiziranosti zapadeta pod splošni denacionalizacijski zakon iz leta 1991, pa velja ugodnejši dedovalni status, kar pomeni, da lahko prihaja do širjenja kroga lastnikov tudi na nekmete.

Slika 6: Naselja, od koder prihajajo upravičenci do paše na Veliki planini. ► str. 57

Slika 7: Raba tal na ozemlju pašne skupnosti Velika planina leta 1826. ► str. 58

Slika 8: Raba tal na ozemlju pašne skupnosti Velika planina leta 2006. Dejansko se je raba tal med letoma 1826 in 2006 na Veliki planini spremenila zelo malo. Gre za primer ohranjanja starodavne kulturne pokrajine. ► str. 59

Velika planina, v ožjem pomenu, je s 557 ha ena večjih slovenskih planin. Na njej se lahko prepaše več kot 300 glav goveje živine. Pravico do paše so nekoč imeli verjetno vsi kmetje iz 16 vasi pod Grintovci. Sčasoma so z izkoriščanjem pašnikov pridobili posestne in lastninske pravice, toda ne kot posamezniki, ampak kot skupnost. Članov skupnosti je 68, njihovo število pa se od sredine 18. stoletja naprej ni več spremenilo (Valenčič 1982).

Na planini Velika planina smo spomladi 2007 izvedli *Delphi* analizo, ki je zajela pašne upravičence. Izbrana metoda je primerna za ugotavljanje mnenja znotraj določene skupine in za ugotavljanje prihodnjih trendov. Rezultati raziskave so pokazali sledeče. Država bi morala s posebnimi ukrepi podpirati planinsko pašništvo, in sicer zaradi visokih stroškov delovanja, zaradi vloge pri ohranjanju pokrajine in ker prinaša večji donos mesa in mleka. Po mnenju pašnih upravičencev je največja vrednost skupnih pašnikov okoljska (ohranjanje pokrajine, zaščita pred zaraščanjem, ohranjanje stoletja dolgega ekosistema). Na drugem mestu je rekreacijska in prostočasna vrednost, zlasti za mlade, ki preživljajo počitnice na planini. Na zadnje mesto pride ekonomska vrednost (za tretjino večja čreda, več mleka, paša vpliva na zdravje črede).

Problemi, povezani s pašništvom, so: preveč turistov in pohodnikov ter pomanjkanje pastirjev. Tod namreč v nasprotju z drugimi planinami po Sloveniji vsakdo pase svojo živino. Srednje pomembni problemi so pomanjkanje vode (zgolj ob suši) in problem dostopnosti. Najbolj oddaljeno naselje, v katerem imajo kmetje pravice na Veliki planini, je po zračni liniji oddaljeno 9 km. Kljub dokaj dobrim cestam je pot še vedno zamudna, vožnja z žičnico pa draga. Vprašanja, povezana s pomanjkanjem trave, prodajo mleka in mlečnih izdelkov ter dogovarjanje med upravičenci niso pomembna.

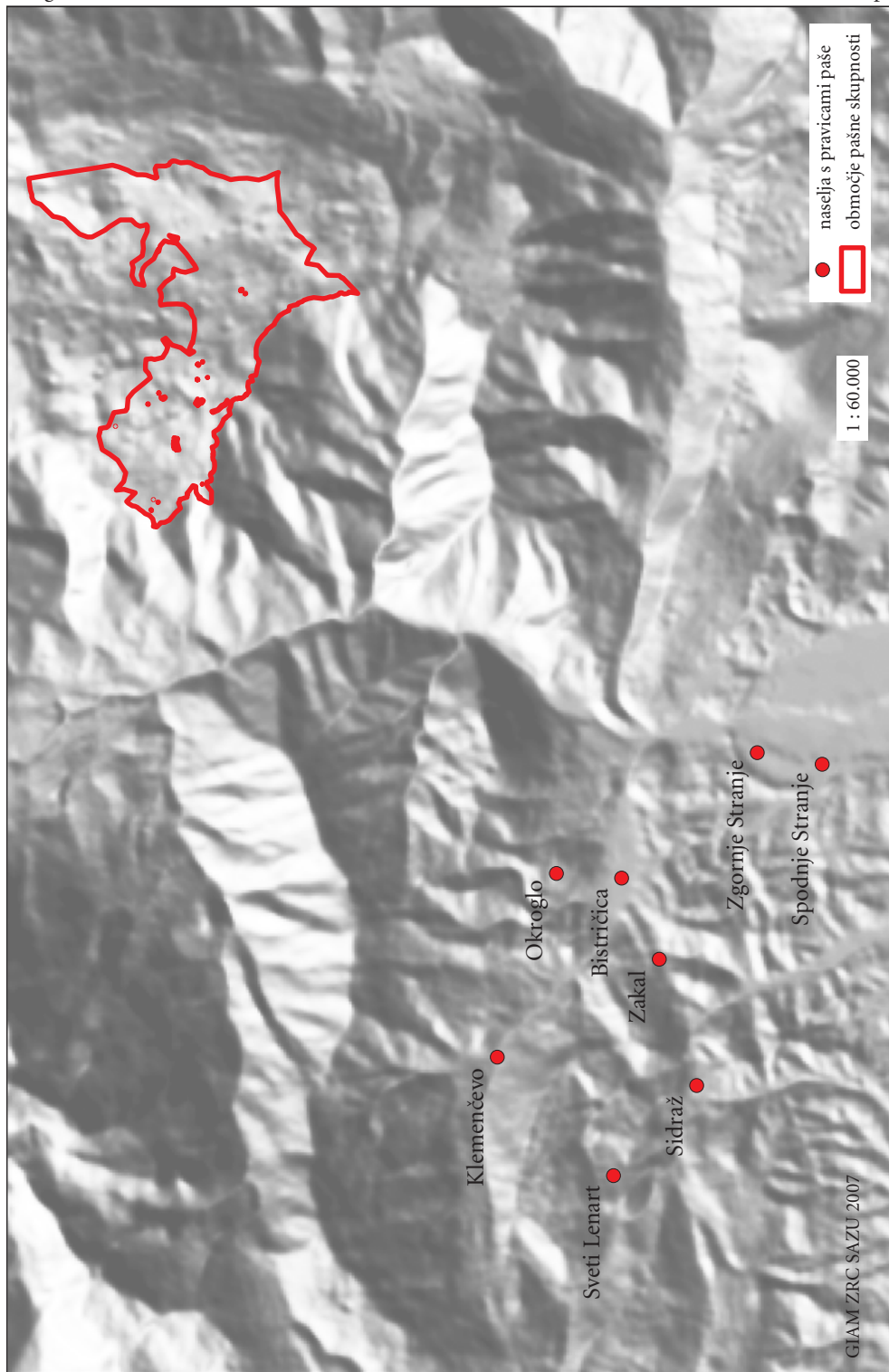
Po mnenju anketirancev bo čez desetletje planina Velika planina videti popolnoma enako kot sedaj. Mogoče bo nekaj več počitniških hišic. Prenehanje paše in opustitev zemlje sta popolnoma izključeni. In kaj pričakujejo od oblastnih organov na različnih ravneh? V prvi vrsti je treba rešiti vprašanje lastništva in brez izjem zaščititi planino pred spremembami rabe tal. Da bi lahko planino vzdrževali in jo izboljševali, so potrebne in pričakovane državne subvencije. Za prihodnost planine je tudi zelo pomembno, da se prepreči prehajanje solastniških pravic v roke tistih, ki nimajo pašnih pravic.

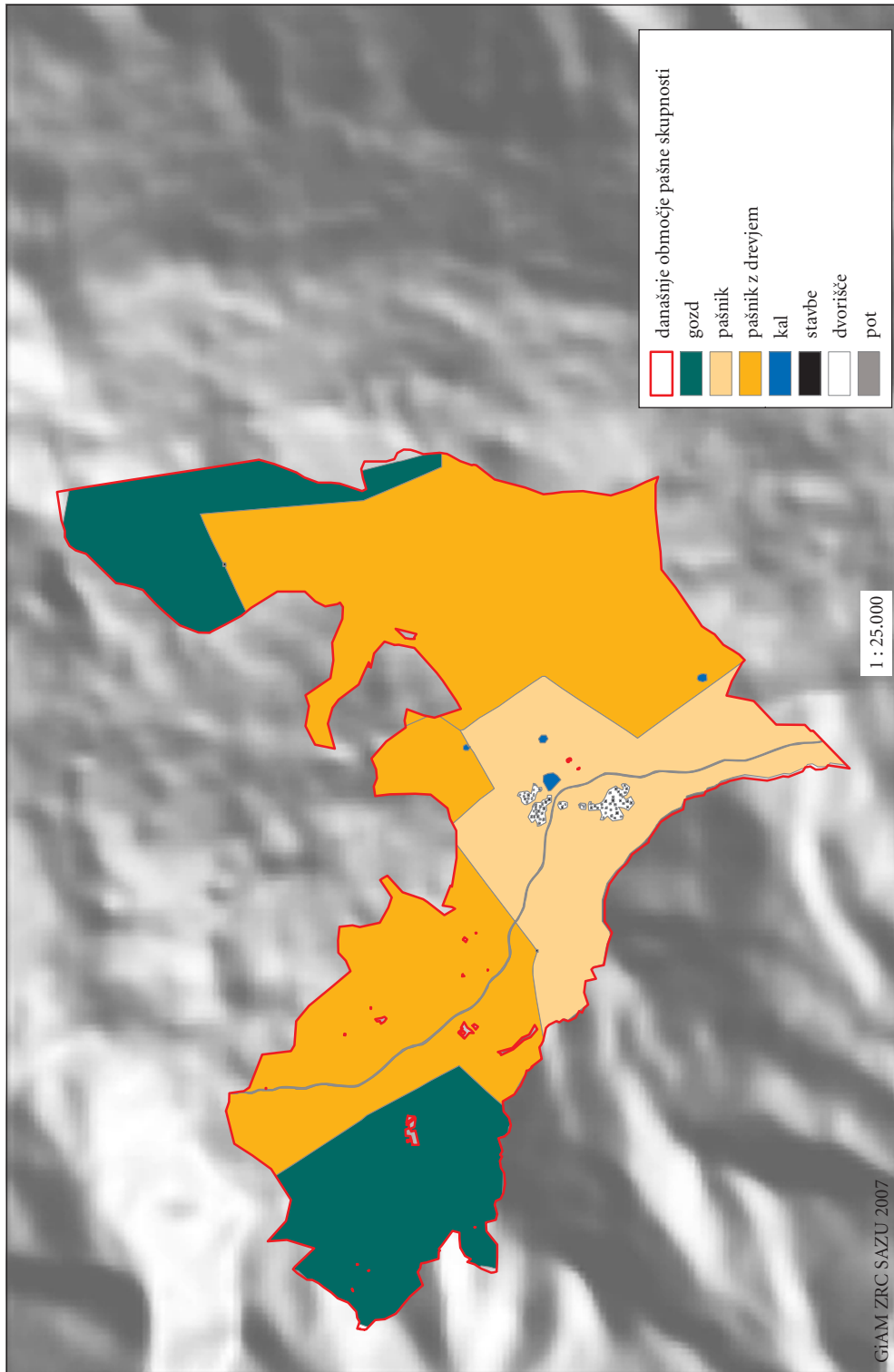
Na osnovi analize lahko povzamemo, da se upravičenci zavedajo kulturne in okoljske vrednosti planine, da imajo visoko razvit čut in tvoren odnos do nje. To pa je zagotovilo, da bo planina preživela tudi v 3. tisočletju. Seveda se istočasno zastavlja vprašanje, kaj bo s planino naredila oziroma kako bo z njo gospodarila prihodnja generacija?

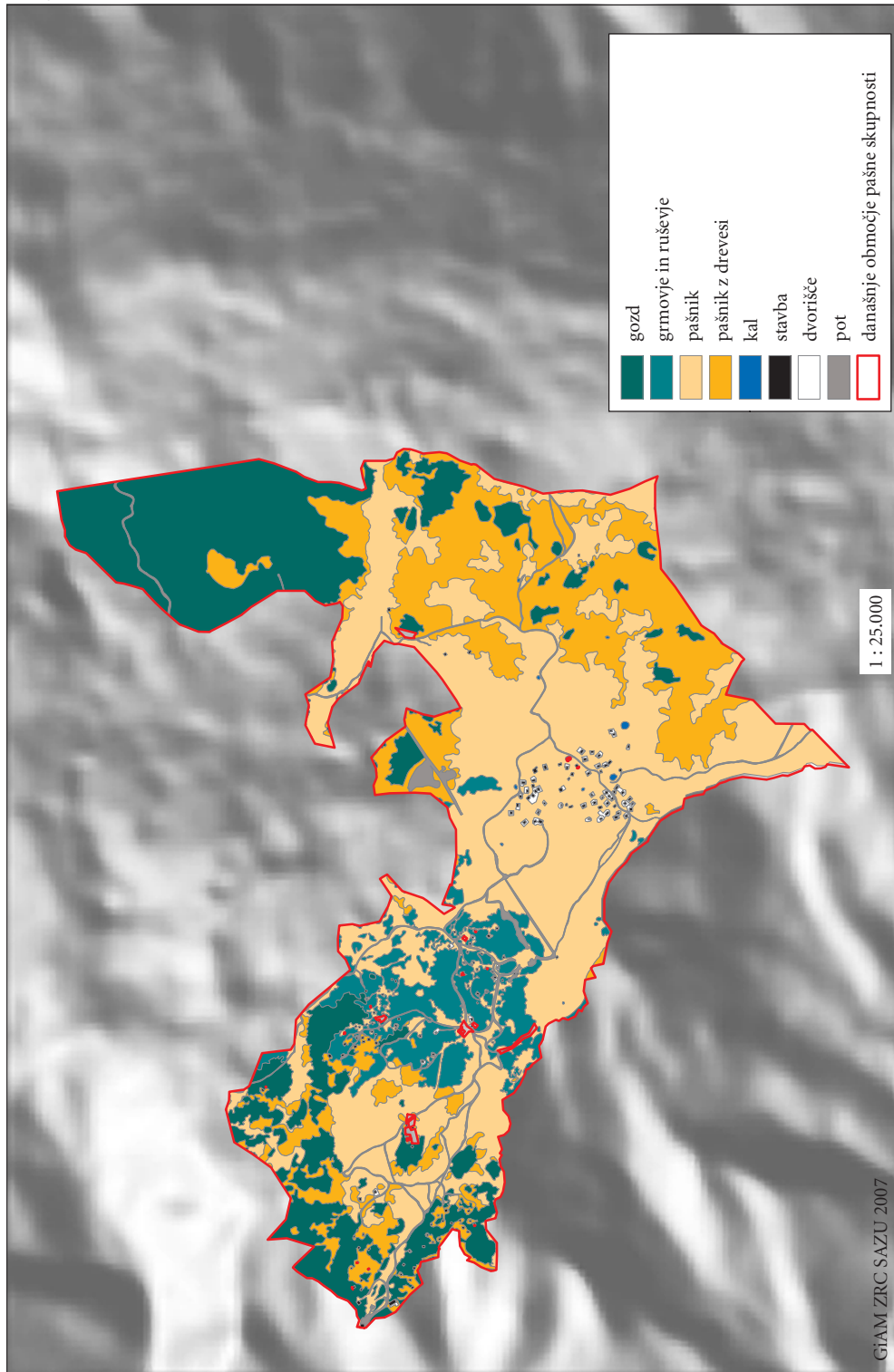
6 Sklep

Slabe pol stoletja dolga prekinitev v organskem razvoju skupnih zemljišč ni povsem ukinila te starodavne oblike lastništva zemljišč, čeprav ji je prizadela precejšen udarec. Od nekdanjih približno 1000 agrarnih skupnosti je bilo ponovno ustanovljenih le 665. Največ, 220, jih je v dinarskem delu in nekaj manj, 190, v alpskem delu Slovenije. Najmanj jih je v sredozemskem delu Slovenije. Pokrajina z največ agrarnih skupnosti so Julijske Alpe, kjer jih je 61.

Kljub jasni zakonodaji številni postopki še niso rešeni, zato podatki o obsegu vrnjenih zemljišč odražajo trenutno stanje in se bodo še spreminjali. Glede na skupno površino vrnjenih zemljišč so agrarne skupnosti v zahodnem delu Slovenije večje kot v vzhodnem. Vse velike (nad 1000 ha vrnjenih zemljišč) so

1 : 25.000

GIAM ZRC SAZU 2007

v alpskem delu Slovenije. Skupaj je bilo do leta 2007 agrarnim skupnostim vrnjenih 71.790 ha vseh zemljišč, to je približno 3,5 % celotne Slovenije. V alpskih gorovjih ta delež dosega 10 % celotne površine, na sredozemskih planotah kar 13 %.

Med podržavljenimi skupnimi zemljišči so prevladovali pašniki; ravno njih pa je v zadnjih desetletjih zajelo intenzivno zaraščanje. To potrjujejo podatki iz baze GERK-ov, ki odražajo dejansko stanje. Zunaj alpskih gorovij je le slaba desetina vseh aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč; v celoti 3 % območja alpskih gorovij obsegajo aktivna kmetijska skupna zemljišča. Zato ni presenetljivo, da tri četrtine teh površin obsegajo gorski pašniki. Na drugi strani pa med več kot desetino površja sredozemskih planot, ki jih obsegajo skupna zemljišča, ni aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč.

Jasno se je pokazalo, da je gorski alpski svet območje, kjer se je stoletja dolga tradicija rabe skupnih zemljišč v veliki meri obnovila. V največji meri je to povezano s tradicijo planinskega pašništva, ki se je v delno spremenjeni obliki ohranilo tudi po podržavljanju nekdanje srenjske zemlje. Planine so prešle v upravljanje kmetijskih zadrug, ki so opravljale vlogo Agrarnih skupnosti. V drugih delih Slovenije, kjer gospodarjenje s skupno zemljo ni bilo povezano s sezonskim pašništvom, svoje je prispevalo tudi nazadovanje živinoreje, so se agrarne skupnosti sicer ponovno organizirale, vendar njihova zemljišča ostajajo gospodarsko neizkoriščena. V alpskih gorovjih je bila zavest o skupni lastnini vseskozi živa, zato so novo ustanovljene agrarne skupnosti hitro in učinkovito začele gospodariti s svojimi zemljišči, kar kaže tudi primer Velike planine. Kljub neurejenemu lastništvu je planina dober primer odgovornega odnosa do skupne lastnine. Je dokaz, da zaseda visoko mesto na vrednostni lestvici pašnih upravičencev, ki se zavedajo, da planina ni zgolj ekonomska vrednost, ampak predvsem okoljska in kulturna. Planina je del njihove tradicije, neločljivo povezana z naselji, od koder prihajajo pašni upravičenci.

Ohranjanje in vzdrževanje planinskih pašnikov v Sloveniji je bolj kot ekonomsko vprašanje vprašanje ohranjanja odprtega kmetijskega prostora, ki odseva napore prednikov, vnaša pestrost v kulturno pokrajino in večja biodiverzitetu. Ohranjanje aktivnih kmetijskih skupnih zemljišč je tesno povezano z odnosom do skupne preteklosti, odnosom do kulturne in pravne dediščine, odnosom do prednikov in njihovih prizadevanj in nenazadnje tudi vprašanjem identitete. Odgovornost za nadaljnji razvoj skupnih zemljišč ne more in ne sme biti prepuščena samo agrarnim skupnostim, ampak morajo ta zemljišča najti ustrezno mesto v izvedljivih razvojnih programih. Potrebni so preudarni in dolgoročno usmerjeni ukrepi na lokalni, državni in vseevropski ravni ob hkratnem ustreznem vrednotenju različnih vidikov skupnih zemljišč. Le razumne poteze, ki bodo upoštevale večplastnost in kompleksnost skupnih zemljišč, bodo omogočile njihov uravnotežen in stabilen razvoj.

7 Viri in literatura

- Arhivi upravnih enot Republike Slovenije 2007. Ministrstvo za javno upravo Republike Slovenije. Ljubljana.
- Cevc, T. 1987: Velika planina: življenje, delo in izročilo pastirjev. Ljubljana.
- Cevc, T.: Velika planina. Medmrežje: <http://odmev.zrc-sazu.si/planina/index.htm> (14. 6. 2005).
- Dodič, D. 2007: Statistika števila agrarnih skupnost pred drugo svetovno vojno in danes prepisana in preurejena iz Poročevalca državnega zbora Republike Slovenije 1993. Osebnih arhiv. Obrov.
- Fausold, C. J., Lilieholm, R. J. 1996: The Economic Value of Open Space. Land Lines 8-5. Cambridge, Massachusetts.
- Kladnik, D. 1999: Leksikon geografije podeželja. Ljubljana.
- Lovrenčak, F., Stiplovšek, M., Kopač, V. 2000: Velika planina. Enciklopedija Slovenije 14. Ljubljana. Medmrežje 1: Common Land Habitat Statement, <http://www.caerphilly.gov.uk/countryside/pdf/vol1-pt2-common-land.pdf> (2. 9. 2007).
- Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije 2007: Podatkovna baza GERK-ov. Ljubljana.

- Orožen, J. 1957: Gmajne na področju Srednje Savinje in njenih pritokov. Celjski zbornik 2. Celje.
- Perko, D. 2001: Pokrajine. Nacionalni atlas Slovenije. Ljubljana.
- Petek, F. 2005: Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu. Geografija Slovenije 11. Ljubljana.
- Ravnik, M. 1998: Soseska. Enciklopedija Slovenije 12. Ljubljana.
- Register agrarnih skupnosti Slovenije 2007. Ministrstvo za javno upravo Republike Slovenije. Ljubljana.
- Uradni list LRS 52/47. Ljubljana, 1947.
- Uradni list RS 271/1991-I. Ljubljana, 1991.
- Uradni list RS 5/94. Ljubljana, 1994.
- Uradni list SRS 7/65. Ljubljana, 1965.
- Valenčič, V. 1982: Posestne razmere na Veliki in Mali planini ob koncu fevdalne dobe. *Traditiones* 47, 7/9. Ljubljana.
- Vilfan, S. 1996: Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. Ljubljana.
- Žontar, J. 2005: O soseskah na Gorenjskem. *Ad fontes*. Ljubljana.

8 Summary: Common land in Slovenia

(translated by Donald F. Reindl)

Common or community lands are primarily pastures and forest, as well as water, paths, and other surfaces under joint ownership, which means that all the members of a community have the right to use them. They originated when villages were established and with the permanent division of land. According to content and form, this is a specific form of property whose roots stretch from the period of noble estates through the feudal period to modern capitalism, in some places until today. However, from the end of the feudal period, the meaning of the term shrank to merely cover pasture land. As the oldest form of stock-raising, pasturing created and maintained the relationship between private and common ownership. In Slovenia the majority of common land was divided among farmers by the end of the 19th century. After World War II, the remainder became part of the so-called »common public property,« but with the law on denationalization of 1993 the return of these lands to restored agrarian, grazing and village communities (Kladnik 1999, 268). With this came the possibility that this centuries-old form of land ownership and management will be preserved as a cultural heritage for the future.

Nearly a half century long break in the organic development of common land did not entirely erase this ancient form of land ownership, although its impact was considerable. Of the former almost one thousand agrarian communities-according to oral tradition, this figure could be as high as two thousand-only 665 have been reestablished. The distribution of the reestablished agrarian communities (the seats of agrarian communities are shown with centroids of settlement) offers a good insight into the spatial distribution relative to natural-geographical regions. The largest number (220) are spread over the Dinaric region of Slovenia, and somewhat fewer are in the alpine region of the country. The smallest number exist in the Mediterranean region. The Julian Alps area has the largest number of agrarian communities (61). Among mountain areas, the Eastern Karavanke Mountains is an exception with only one agrarian community.

In spite of clear legislation, numerous procedures have not been resolved and therefore the data on the extent of returned land reflects the current state and will change. Relative to the total area of returned land, agrarian communities in western Slovenia have received more land than those in eastern Slovenia. The majority of smaller agricultural communities (with less than one hectare of returned land) are in the east, and all the larger ones (with more than 1,000 hectares of returned land) are in the alpine region of Slovenia. Altogether, 71,790 hectares were returned to agricultural communities by 2007, almost 3.5% of all the land in Slovenia. This proportion exceeds 10% of the entire surface of the mountainous alpine submacroregion and some 13% of the Mediterranean plateaus.

The majority of returned land—judging from cadaster records—is farm land; however, the actual proportion of returned forest is larger, as official figures confirm. Among nationalized common land, pasture land dominated; however, in recent decades it has become intensively overgrown, a fact confirmed by data from the GERK database, which reflects current conditions. Outside the alpine mountain areas, less than a tenth of all active farm land is common land; in total, only three percent of the common land in Slovenia is actively farmed. It is therefore not surprising that three quarters of this land is mountain pastures. On the other hand, none of the common land that covers more than one tenth of the Mediterranean plateaus is actively farmed. Southwestern Slovenia records the most intensive overgrowth, which can be linked to the abandonment of stock-raising.

This clearly shows that the high-mountain alpine world is an area where the centuries-old tradition of using common land has been restored to a great extent. This is largely linked to the tradition of mountain pasturing, which in unchanged form was continued/also preserved on nationalized former common land. Fundamentally, pasturing communities were preserved in an informal form, working according to established patterns and managed through rental contracts for the use of their former common property. In other parts of Slovenia where the management/use of common land was not linked to seasonal pasturing and at the same time with the waning of stock-raising, agrarian communities were restored but their common land remained economically unexploited. In the alpine high mountains, the awareness of common property had remained alive and therefore the newly reestablished agrarian communities quickly and effectively began to use their common land, as the example of Velika Planina demonstrates. In spite of unsettled ownership issues, the Velika Planina plateau is a good example of a responsible approach to common property. This is proof that it occupies a high position on the value scale of those who have grazing rights, who are aware that the plateau is not merely an economic asset but primarily an environmental and cultural asset as well. The plateau is part of their tradition, inseparably linked with the settlements in which they live.

The preservation and maintenance of mountain pastures in Slovenia is more than an economic issue; it is the issue of the preservation of open agricultural spaces that reflect the efforts of our ancestors, contribute diversity to the cultural landscape, and increase biodiversity. Preserving the active farming of common land is closely related to attitudes to our common past, to the cultural and legal heritage, to our ancestors and their endeavours, and not least to the question of our identity. Responsibility for the continuing development of common land can not and should not be left to agrarian communities; instead, this land must find a place in feasible development programs. Prudent and long-term measures are necessary on the local, national, and European levels along with the simultaneous appropriate evaluation of various aspects of common land. Only a sensible approach that respects the multi-layered nature and complexity of common lands will enable their sustainable and stable development.